

A group of four people (three men and one woman) are walking along a dirt path in a field. The man on the left is wearing a red t-shirt and light blue shorts. The man in the middle is wearing a purple shirt and dark pants. The woman in the middle is wearing a dark blue sweater and a light blue scarf. The woman on the right is wearing a grey hoodie and dark pants. A black and white dog is walking on the right side of the path. The background shows a green field with rows of plants and trees.

Maatschap Dames en Heren Vos
**'Hoe krijg je een bedrijfsovername
die iedereen vreugde brengt?'**

'We zijn een nogal eigenwijze familie', is één van de eerste dingen die Jozien Vos zegt. Het gezin Vos – vader Niek en moeder Jozien, dochter Lizelore en zoon Michiel – zit middenin het bedrijfsvernameproces van hun akkerbouwbedrijf in Kraggenburg, Noordoostpolder. Vier mensen die vanuit een oude familiesituatie naar een nieuwe bewegen, elkaar vasthoudend en loslatend. Een proces waarin volgens Jozien 'iedereen op een nieuwe manier op zijn benen komt te staan'. *Tekst: Petra Essink / Foto's: Familie Vos, Estafette Odin, Loes van Lochem*

Met de kaarsrechte polderwegen nog vers op het netvlies, komt er om de hoek van een al even rechthoekige betonnen polderschuur een onverwacht weelderige en goed verzorgde bloementuin te voorschijn. Direct achter die tuin staat een huis, onmiskenbaar in organische bouwstijl. Hier in deze kleine polder-oase is er even niets rechttoe rechtaan. Zelfs de planten in het huis staan op scheve vensterbanken, zie ik als ik even later met Niek en Jozien aan de keukentafel zit, achter een bakje aardbeien uit de moestuin.

Hoe het begon

"Ik heb, als Zeeuwse boerendochter, erg moeten wennen op deze kale zeepolderklei", vertelt Jozien. "Het aanleggen en verzorgen van de tuin en het bouwen van dit huis hebben mij daarbij geholpen. Voor Niek was het anders, die is hier geboren. Zijn beide ouders kwamen uit Amsterdam. Opa Vos wilde absoluut boer worden en was dolblij toen ze na de oorlog de kans kregen hier een bedrijf neer te zetten. Die mensen hebben keihard gewerkt. Toen wij verkering kregen, was Niek hier al boer. Ik werkte in die tijd in de heilpedagogie in het Zonnehuis in Zeist. De antroposofische achtergrond van de zorginstelling was vormend voor me. Ik maakte daar ook al kennis met de

Niek Vos rooit zorgvuldig verschillende potentiële nieuwe rassen, elk in een aparte kist. Na jarenlang aan veredeling van aardappels te hebben gewerkt, ontwikkelde hij het phytophthora-resistente ras Bionica, ook bekend onder de naam Niek's Witte

biologisch-dynamische landbouw."

Niek vertelt het verhaal verder: "Ik kreeg het gebruik van kunstmest en bestrijdingsmiddelen met de papelel ingegoten. Tot ik Jozien ontmoette, had ik nog nooit van biologische landbouw gehoord. Jozien wilde in die tijd niet bij me komen als er over het erf gesproken werd. Ik dacht toen, *dat zal wat worden...*" Jozien: "Het enige wat je zei als ik over biologische landbouw begon was: 'Als ik stop met spuiten, wordt het een zootje.'" "Klopt", zegt Niek. "Ik had in die tijd minstens vijf schrikbeelden van dingen die helemaal fout zouden lopen, zoals dat het op plekken met veel onkruid in de grond, helemaal uit de hand zou lopen. Ook was ik bang voor de natte jaren: *dan krijg ik vast misoogsten vanwege de schimmelziektes zoals phytophthora*. Ik vreesde ook de droge jaren, want dan heb je veel luizen, bijvoorbeeld in tarwe. Verder zag ik op tegen al die mensen op het bedrijf die me zouden moeten helpen met wieden. Ik was eraan gewend alleen te werken. Ten slotte was ik bang dat, wanneer ik het zaad

Michiel en Niek zijn met hun Bionica-aardappels op bezoek bij Bingenheimer Saatgut, een handelsbedrijf in zaadvaste zaden, opgericht door en in eigendom van Demeter zaadtelers

Zo vader, zo dochter. Lizelore werkt mee aan de zoektocht naar betere tarwerassen via de 'Odin Graancirkel'. Klanten die het brood (dat van dit graanproefveld zal worden gebakken) vooruit betalen, worden uitgenodigd bij de akker, de maalderij en de bakkerij

niet zou ontsmetten, het direct al foute boel zou zijn."

"Het leuke is dat geen van mijn schrikbeelden is uitgekomen. Wat niet wil zeggen dat het makkelijk is geweest! Er zijn andere moeilijkheden voor in de plaats gekomen, maar die hebben we ook weer overleefd. Je kunt je als mens heel wat in je hoofd halen. Al met al duurde het bij mij minstens zes jaar van het moment dat ik me bewust werd dat ik het anders wilde, totdat ik de stap naar biologisch-dynamisch durfde te zetten." Jozien: "Ik weet nog goed dat we drieëndertig jaar geleden hier in de polder op bezoek waren bij een pionierende BD-boer. We liepen langs een kist aardappelen die duidelijk niet goed rook: 'Zie je wel dat het niet kan', zei je toen. Het grappige is dat je twintig jaar later een biologische phytophthora-resistente aardappel hebt ontwikkeld!" Niek: "Ja, ik heb mijzelf overtuigd door het tegendeel te bewijzen." Jozien: "Toen we eenmaal kozen voor biologisch-dynamisch vond ik dat fantastisch. Ik organiseerde samen met andere BD-boeren allerlei groepjes, een leesgroep,

een moedergroep, een jaarfeestengroep en een preparatengroep. Ik ben er honderd procent voor gegaan, naast de opvoeding van de kinderen Nicolaas (nu 34), Michiel (32), en Lizelore (29)."

Hoe het verder gaat

En dan komt het gesprek op de bedrijfsovername. Twee van de drie kinderen, Lizelore en Michiel, zijn daarin betrokken. Jozien: "Een bedrijfsovername bij anderen is een heel ander verhaal dan die bij jezelf, omdat je totaal betrokken bent. Zeker als moeder. Ik had gedacht dat het eenvoudiger zou zijn. Met enige regelmaat houden we familie-beraad, dat ik meestal bij elkaar roep. Niek heeft een duidelijke taak in het overnameproces, hij coacht de kinderen in het boerenvak. Een tijdlang kon ik moeilijk zien wat mijn rol nog was. Een periode was ik erg zoekend. Ik liep rond met vragen als: *wat doe ik hier nog en waarom ben ik nog boerin?* We hebben twee gesprekken gevoerd met een

externe begeleider. Dat was zinvol. Ik ben me toen meer op dingen buitenshuis gaan richten. Ik volgde een opleiding ECoTherapie, werd bestuurslid van Stichting Demeter en houd me bezig met de Collegiale Toetsing van BD-boeren. *Hoe krijg je een bedrijfsovername die iedereen vreugde brengt?*, werd mijn vraag. Het leven met die vraag en mijn nieuwe activiteiten, waar ook bij hoort dat wij opa en oma zijn geworden, hebben mij nieuwe grond onder de voeten gegeven. Ik zit er niet meer mee hoe lang het duurt of wanneer we moeten verhuizen. We nemen er de tijd voor."

Als je zo bij elkaar betrokken bent, is het een grote uitdaging om elkaar ruimte te geven en toch goed contact te houden. "We proberen het zo zorgvuldig mogelijk te doen. Lizelore heeft haar eigen huis op tien minuten fietsafstand. Ze wil heel graag dat ik deze plek en de tuin nog verzorg. In de loop van ons proces krijgt iedereen een andere plaats in het geheel, we komen alle vier, stukje bij beetje, 'op een nieuwe manier op onze benen te staan'. We eten in ieder geval één keer per week samen. En we kijken samen wekelijks naar de boekhouding, anders raak ik de kluts kwijt. Heel merkwaardig is, dat ik me steeds meer aan de rand voel staan en af en toe toch weer helemaal in het centrum." Niek: "Voor mij komt het hele proces neer op loslaten en vertrouwen hebben. In dit laatste jaar heb ik gezien dat Lizelore een heel goede en gedreven boerin is. Michiel heeft hiervoor al bewezen dat hij de boerderij aan kan. Ieder doet het op zijn/haar eigen manier."

Lizelore

Buiten, aan de voet van een schijnbaar tot in het oneindige uitgestrekte akker vol kleine donkergroene plukjes jonge uienplanten, ontmoet ik Lizelore. Het wiedwerk, dat grotendeels door scholieren wordt gedaan, zit er op voor vandaag. Sinds een jaar is Lizelore fulltime boer, nog onder begeleiding van haar vader. Lizelore heeft diergeneeskunde gestudeerd en werkte tot vorig jaar deeltijd in een dierenartsenpraktijk. "Ik heb daar een hele goede tijd gehad en mis mijn collega's nog steeds, maar er waren in de reguliere praktijk steeds meer dingen waar ik niet achter kon staan. Ik heb er geen moment spijt van gehad dat ik vorig jaar fulltime in de rijdende trein van het bedrijf ben gesprongen. Het is een totaal andere ervaring dan 'een paar dagen per week meewerken'. Ik ben nu overal verantwoordelijk voor. Het is mijn doel om de

bedrijfsvoering zoals die door mijn vader is neergezet, tot in alle details in de vingers te krijgen. Op het moment dat ik het stuur helemaal over kan nemen, komt er ruimte om er mijn eigen draai aan te geven. Ik zou graag in de toekomst een paar koeien hebben, net genoeg om de preparaten mee te kunnen maken, zodat je op die manier een kleine kringloop hebt." Dat de boerderij een BD-bedrijf blijft, is voor Lizelore geen vraag: "Het is toch logisch dat al die planeten en sterren die ons omringen ook meewerken in de groei van de planten."

"Ik ben dankbaar voor de dingen die ik van mijn vader leer. Ook al word ik wel eens moe van zijn neiging mij overal op te wijzen. Ik leer toch het meeste door fouten te maken. Ik ben ook blij dat Michiel op de achtergrond aanwezig is. Ik kan, als het te druk wordt of in de vakantie, altijd een beroep op hem doen."

Wat Lizelore al zelfstandig doet, is de 'Odin Graancirkel', onderdeel van het proeftuinenproject 'Divers en Dichtbij'. Initiatiefnemer Estafette Odin, Louis Bolk Instituut en drie telers werken samen om zaadvaste rassen uit te proberen, zodat een diverser aanbod in het winkelschap ontstaat. "We hebben twintig tarwerassen en populaties uitgezet en kijken naar verschillende eigenschappen, zoals ziektegevoeligheid, bak-kwaliteit en smaak. Na het eerste jaar hebben we een zomertarweras en een populatie geselecteerd, die nu – het tweede jaar – in het groot op het land staan." Van dit graan gaat Bakkerij van de Westen in het najaar brood bakken dat in Estafettewinkels wordt verkocht. "Het leuke is dat de broden al vanaf mei te koop waren. Consumenten kunnen de ontwikkeling van tarwe tot brood volgen op Facebook. Ook worden ze uitgenodigd op de akkers, bij de maalderij en in de bakkerij. Hun smaakbeoordeling van het brood zal een belangrijke rol spelen bij hoe we verder gaan met de verschillende graansoorten."

Michiel

Michiel, die met behulp van een schuifbord voor de trekker een groot vuur aan het stoken is achter op het erf, wordt bij het gesprek geroepen. Dit is zijn verhaal: "Ik weet nog niet precies wat ik met de boerderij wil. Ik heb Lizelore beloofd haar daarover binnen twee jaar meer duidelijkheid te geven. Op dit moment heb ik het druk met mijn Juice&Salad Cafés in Amsterdam. We hebben nu twee vestigingen en een derde wordt binnenkort geopend. Het is mijn wens om in de toekomst meer producten te gaan telen die ik direct in salades en smoothies kan ver-

*Zoon Michiel en dochter Lizelore nemen het roer geleidelijk over.
In de loop van het proces verschoof hun rol binnen het geheel*

werken. Hier op de boerderij zijn de schapen mijn project. Naast de kippen en de ganzen van mijn moeder, zijn zij de enige dierlijke elementen in het bedrijf. Ik probeer een à twee dagen per week beschikbaar te zijn voor de boerderij, want ik houd erg van deze plek. En ik vind het heel belangrijk dat die kan blijven bestaan. Natuurlijk biologisch-dynamisch, want een betere methode van omgaan met planten, dieren en de aarde bestaat er niet." 🐾

Maatschap Dames en Heren Vos

Niek, Jozien, Michiel en Lizelore Vos
Mammouthweg 22
8317 RB Kraggenburg

Grootte: 70 hectare

Gewassen in een teeltplan van 1 op 7 op 64 ha,
in volgorde:

luzerne, uien, tarwe-klover, wortels
of witlof,
haver-klover, aardappelen, een jaar
braak

Dieren: koppel schapen, twee ganzen, kippen

Overig: natuurbeheer (2 hectare), bijen van
de Odin imkerij

Afzet: o.a. Odin, Green Organics, Vanka, De
Zaaister, Biorey en Green Organics